

Сардарян К. Г.,

докторант кафедри української та світової літератури
Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди

ОСМИСЛЕННЯ ТВОРЧОЇ ПЛАТФОРМИ І. В. ЖИЛЕНКО

Анотація. У статті проводиться осмислення творчої платформи видатної української поетеси – І.В. Жиленко. Спроба аналізу літературного спадку мисткині доводить, що її творчість є зразком української літератури, в якій репрезентовано домінанти національної ментальності, вічного буття людини, духовні цінності. Заслуга І.В. Жиленко не лише в тому, що вона чудово довела необмежені можливості українського поетичного слова та створила геніальні твори, а й у тому, що вона висловила передові, гуманістичні ідеї свого часу у всій їх складності, суперечливості, в усьому поєднанні актуальних, злободенних питань, нестримного прославлення життя у всіх його проявах і сумного скепсису, сподівань, мрій та розумного погляду на життя.

Ключові слова: творча платформа, культурне надбання, духовні цінності, шістдесятництво.

Постановка проблеми. Іраїда Володимирівна Жиленко вийшла на літературну арену на початку шістдесятих років минулого століття як представниця покоління шістдесятників – покоління літературно-творчої інтелігенції, сформованого «відлигою». Ця генерація українських інтелектуалів, насамперед письменників, своєю непримиренністю до тоталітарного режиму протестувала проти панівної атмосфери зневаги до особистості, боролася за національні культурні цінності, свободу та людську гідність.

Літературну течію шістдесятників представляли письменники Л. Костенко, В. Симоненко, І. Драч, М. Вінграновський, В. Шевчук, Є. Гуцало, В. Дрозд, І. Жиленко, В. Голобородько, І. Калинець, Б. Мамайсур, В. Стус, Григорій Тютюнник, Л. Скирда, В. Мороз; художники: А. Горська, О. Заливаха, В. Зарецький, В. Кушнір, Г. Севрук, Л. Семикіна; літературні критики: І. Дзюба, І. Світличний, Є. Сверстюк, М. Коцюбинська, В. Іванисенко; кінорежисери: С. Параджанов, Ю. Ілленко; перекладачі: Г. Кочур, М. Лукаш; журналісти: В. Чорновіл, В. Марченко та багато інших, проти яких після їхнього короткочасного яскравого дебюту почалося цькування з боку влади.

У суспільно-політичному житті України 1960–1970-х рр. шістдесятники були внутрішньою моральною опозицією до радянського тоталітарного режиму, склали ядро Дисидентського руху (Руху опору). Українські шістдесятники своїми творами й активною громадською діяльністю намагалися відроджувати національну свідомість, боролися за збереження української мови і культури, сприяли демократизації суспільно-політичного життя в республіці, виступали проти русифікації й національного поневолення та за розширення свободи художньої творчості, за оновлення й демократизацію суспільства. Шістдесятникам вдалося відновити традиції української інтелігенції 60-х рр. XIX ст., якій були притаманні прагнення духовної незалежності, втручання на ідеали громадянського суспільства та служіння народові [10, с. 15].

Шістдесятники у своїх творах намагалися говорити про реальні проблеми життя, болючі питання, замовчувані за доби

сталінізму, які хвилювали тогочасне українське суспільство. Творчості шістдесятників були притаманні протистояння штампам соцреалістичної догматики, сповідування свободи творчого самовираження, культурний плюралізм, пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, естетична незалежність, індивідуалізація, обстоювання свободи митця, естетизм, інтелектуалізм, єдність національних і світових традицій та новаторства, увага до історико-національної тематики, реалістичне зображення дійсності [10, с. 16].

І.В. Жиленко – геніальна поетеса, чії твори доводять, що навіть у складних умовах можна створити свій, особливий, внутрішній світ та гідно існувати в ньому. Хоча після виходу другого збірника «Автопортрет у червоному» (1971 р.) Ірина Володимирівна не уникала нападів критики, яка звинувачувала поетесу в байдужості до соціальних проблем, радянських ідеологів драгувала її внутрішня свобода. Навіть під впливом ідеологічного пресингу вона не зрадила своїм уподобанням. За будь-яких обставин поетеса бачила світ феєричним, світлим, святковим.

Доля у мисткині була щаслива, оскільки творчість вона вдало поєднувала з родинним затишком та вихованням дітей, які також діють в українській культурі, а саме, донька Ірина є істориком зі світовим ім'ям, відомим дослідником Києво-Печерської Лаври.

І.В. Жиленко – це жінка, яка доклала багато зусиль для відродження сучасної України, утвердження рідної мови на рідній землі, їй боліло національне питання, доля рідного народу. Письменниця своїм словом виконувала громадсько-виховну роль, сприяючи духовно-моральному та інтелектуальному розвитку молоді. Вона є Великою Українкою, її роль у житті нації переоцінити неможливо.

Поетеса залишила вагомий слід в українській літературі другої половини XX ст. – першої половини XXI ст., збагативши її високомистецькими творами. Мистецька спадщина І.В. Жиленко буде завжди актуальною, оскільки вічними залишаються принципи милосердя, добра, правди, що вона проголошувала у своїх творах. Поетеса розфарбовувала кольоровими фарбами сіру реальність буднів. Творча спадщина мисткині є визначним культурним надбанням, тому може бути темою не одного монографічного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Літературно-критичний огляд творчого доробку шістдесятників є предметом дослідження чисельних наукових розвідок вітчизняних науковців, таких як: М. Жулинський, В. Дончик, І. Дзюба, О. Пахльовська, М. Наєнко, Ю. Ковалів, Т. Гундорова, Л. Тарнашинська, М. Ільницький, А. Дністровий, Р. Корогодський, В. Брюховецький, Н. Зборовська, Л. Ромашенко, Б. Рубчак, Т. Салига, Е. Соловей, Ю. Шевельов та ін. Науковці, безперечно, розкрили феномен шістдесятництва як літературного, соціально-політичного, філософського, естетичного явища широко та різнобічно, хоча, не вичерпали цю проблему цілком.

Зокрема творчості І. Жиленко присвячені наукові розвідки М. Жулинського, О. Никанорової, Г. Гордасевич (радян. пе-

ріод), Д. Дроздовського, М. Коцюбинської, Д. Кишинівського, В. Сулими, А. Макарова, М. Павленко, Г. Штоня, М. Штолько, В. Кизиловой та ін.

Недостатнє дослідження творчого доробку такої знакової письменниці свідчить про необхідність всебічного вивчення її поетичної спадщини, що нерозривно пов'язана з епістолярієм І.В. Жиленко, який також не знайшов свого адекватного розгляду.

Отже, незважаючи на те, що в сучасному українському літературознавстві та в літературознавстві радянських років було здійснено чимало розвідок, присвячених вивченню творчості мисткині, в сучасному українському літературознавстві системного та цілісного розкриття цієї малодослідженої актуальної проблеми не відбулось.

Метою наукової розвідки є осмислення творчої платформи І.В. Жиленко. Розкриття поставленої мети передбачає вирішення таких дослідницьких завдань: висвітлити творчу платформу мисткині у зв'язку з літературним рухом шістдесятництва; виявити коло ключових мотивів творчості І.В. Жиленко; обґрунтувати роль і місце доробку письменниці у розвитку української національної літератури.

А. Макаров, автор блискучих статей, присвячених творчості багатьох шістдесятників, у вступній статті «Золота свіча на підвіконні» до поетичної збірки І.В. Жиленко «Євангеліє до ластівки» зазначає: «...Її поезія повертала барви сірим будням. Її вертепний сміх робив мізерними й нестрашними, жакливі речі, бо, що не кажи, а то були роки обшуків і «посадок», політиканства і солдафонства, ідеологічної маячні й майже відчутної духовної задухи» [1, с. 5].

Визначення основних складових творчості І.В. Жиленко, які розглядаються в контексті співвідношення з історично сформованими літературними течіями, дозволить обґрунтовано з'ясувати місце творчого доробку мисткині в історії української літератури другої половини ХХ – перших десятиріч ХХІ ст.

Виклад основного матеріалу дослідження. Формування творчої особистості І.В. Жиленко припадає на шістдесяті роки минулого сторіччя. Юна поетеса брала активну участь у культурному відродженні шістдесятих років. Була членом Клубу творчої молоді, Спілки письменників України, виступала на літературних вечорах, брала активну участь у дискусіях.

І.В. Жиленко – автор двадцяти поетичних збірок: «Соло на сольфі», «Автопортрет у червоному», «Вікно у сад», «Концерт для скрипки, дощу і цвіркуна», «Дім під каштаном», «Ярмарок чудес», «Останній вуличний шарманщик», «Вечірка у старій винарні», «Пори року», «Євангеліє від Ластівки: вибрані твори», «Світло вечірне». У творчому доробку Ірини Жиленко багато поезій для дітей: «Достигають колосочки», «Вуличка мого дитинства», «Двічі по два дорівнює кульбабці», «Казки про буфетного гнома», «Новорічна історія про двері, яких нема, і про те, як корисно іноді помилятися номером», художньо-публіцистичного видання «Номо Feriens: спогади».

У першій книзі віршів «Соло на сольфі» І.В. Жиленко освячувала повсякденне мирне життя в усіх його найбуденніших проявах, у збірці переважає інтимна лірика.

Тематичну спрямованість наступної збірки поетеси «Автопортрет у червоному» (1971 р.) також репрезентують її улюблені мотиви – любов, щастя материнства, радість творчої праці. Особливе місце в ній належить поезіям «Україні» як зразку громадянської лірики поетеси та «Григорію Сковороді», де робиться спроба через монологічну форму змалювати психологічний портрет українського поета-філософа.

Збірка «Автопортрет у червоному» містить кілька поетичних циклів, зокрема «Казки на заході Сонця» – цикл-видіння, в якому предмети навколишнього світу оживають і стають розумними, довірливими, казковими. Авторська фантазія, натхнена торжествуючим передчуттям приходу ореальної казки, набуває рис символічності. Саме ця особливість художнього світосприйняття І.В. Жиленко характеризує більшість її поетичних циклів:

...Але й люблю, коли жахить мене
заграва люті. І до бою зводить.
Тоді – я єретичка на вогні,
тоді я – відьма, опір і незгода.
Стою, висока – гнів-бо мій крутий!
Перед очима стяг палахкотить.
Хай славляться вогонь і боротьба,
і опік ватри на моїх губах.
В руках тримаю меч свій і дитину.
Сміюсь! А від червоного плеча
червоні коси, тліючи сичать...

Автопортрет в червоному Ірина» [1, с. 109].

У збірці «Вікно у сад» (1978 р.) зрілішим став погляд поетеси на життя, вправнішою рука, але залишилися щирість, відвертість голосу і прозорливість серця. Залишилася та невгамовна спрага до найменших порухів навколишнього світу «у звичайностях чудесного», яка є паролем поетеси. Залишилась прихильність до Дому – «країни несподіваних радостей і чудес», де «всі речі роззолочені дитячим сміхом», де «озвучено посуд, окрилено портъери» [8, с. 106].

Поетичні збірки І.В. Жиленко: «Концерт для скрипки, дощу і цвіркуна», «Дім під каштаном» (обидві 1981 р.), «Ярмарок чудес» (1982 р.), «Збулося літо. Вибране» (1983 р.), «Останній вуличний шарманщик» (1985р.), «Дівчинка на кулі» (1987 р.), «Вечірка у старій винарні» (1994 р.) – сповнені то невтримно радісними, то елегантними мотивами, де гармонійно переплітаються біографічне із загальнолюдським, величне із буденним. Проте емоційною і світоглядною основою поезії І.В. Жиленко лишається суто ренесансне поцінування життя в його звичайних проявах, таких, на жаль, тимчасових радостях і печалях.

Письменниця активно працювала у галузі дитячої літератури, творчість для дітей І.В. Жиленко – яскрава сторінка її літературної діяльності. З-під пера поетеси вийшло п'ять збірок для дітей: «Достигають колосочки» (1964 р.), «Вуличка мого дитинства» (1978 р.), «Двічі по два – дорівнює кульбабці» (1983 р.), «Казки буфетного гнома» (1985 р.), «Новорічна історія про двері, яких нема, і про те, як корисно іноді помилятися номером» (1986 р.). Це мудрі й світлі поезії, в яких багато вигадки, світла, тут твориться весела, грайлива казка, що чить доробу та людяності:

Століття, і друге, і третє, –
прислухайся! – чуєш? – завжди
клопочеться гном у буфеті,
бормоче, зітха, шарудить.
І тупа, і плямка в кучочку,
і дзвонить в буфетні шибки.
І в довгі засніжені ночі
нашіптує дітям казки» [1, с. 7].

В.В. Кизилова зазначає, що «майстерність Ірини Жиленко в дитячих поезіях виявилася і в органічному поєднанні елементів реальності з фантастикою. Казкові персонажі у її творах наділені реалістичними рисами характеру. У поезіях для дітей Ірина Жиленко залишилася вірною своїм світоглядним переко-

нанням. Твори, що увійшли до дитячих збірок, випромінюють добро, оптимізм, вони насичені атмосферою свята, радості, добра, казки, що так необхідні дітям і є прикметною ознакою мистецького кредо письменниці» [7, с. 75].

Збірка «Світло вечірне» (2010 р.) балансує між трагічністю і смутком людської душі. На перший погляд, це книга про старість і про близький Відхід за Межу. Це обумовлюється рядками та анотаціями: ...Ми вже своє зробили. / Далі – турбота Божа. Наступний: Боятись про старість писати – все одно, / що недопивати в бокалі вино, / бо страшно побачити дно... [3, с. 6].

Досить складно характеризувати творчість І.В. Жиленко, оскільки її поезія краща за ті слова, що хочеться про неї сказати. Її вірші, за висловом Ю. Лисиці, – «диво, яке треба пережити, а не пояснити». Поетеса на кожному етапі своєї творчості була природною, співмірною часові. Вона могла бути іронічною, жартівливою. Але завжди природною [2, с. 6].

У ХХ ст. літературознавці негативно оцінили творчість І.В. Жиленко, передусім тому, що вона не відповідала їхнім ідеологічним настановам. На їх думку, мисткиня невизначено висловлювала політичні погляди, точніше взагалі була аполітичною. Поетеса цікавила насамперед проблеми моральні, загальнолюдські, понадчасові, питання родинних стосунків [2, с. 3].

Поціновувачі та критики говорили про інакшість поетичного світовідтворення І.В. Жиленко, що підтверджує в передмові до збірки «Євангеліє від ластівки» М.Г. Жулинський: «Поетичний світ Ірини Жиленко твориться за принципом інакшості, іншості, несхожості зі світом реальним, але уявний світ спровокований дійсністю, яку поетеса змінює завдяки образному wypowiedанню себе, точніше завдяки вивільненню себе уявою, мрією, фантазією з реального буття-існування і «поселенню» в художнє буття» [5, с. 10]. «Та, яка молиться Богу віршами», – саме так М.Г. Жулинський назвав передмову до книги «Євангеліє від ластівки» тонкий дослідник поетичної творчості І.В. Жиленко. Вся поетична творчість поетеси роджена любов'ю, нею проникнута. Легка веселість змінюється елегійністю. «Євангеліє від Ластівки» – поетичне одкровення нової якості. Нерідко в цьому збірнику спогади пов'язані ідилічними спогадами з минулого, щоправда – з посиленою дозою мінораності. Це описи спогадів дитинства, сакрального часу психологічних переживань, які вже ніколи не повернуться [5, с. 9].

М.Х. Коцюбинська в одній зі статей написала про І.В. Жиленко: «У поетеси свій чітко окреслений стабільний мікрокосмос. Його осереддя – рідний дім, своя кімната – як фортеця, без якої не вижити в цьому розбурханому недоброму світі» [8, с. 122].

Книга спогадів І.В. Жиленко «Homo feriens» («Людина святкуюча») вийшла друком у 2011 р. Ця книга вражає чутливим переживанням авторки минулого, вона спирається на документальний ґрунт. За словами М.Х. Коцюбинської, «це твір концептуальний, у певнім сенсі програмовий, спроба сформулювати своє кредо, накреслити свою картину світу і людини в ньому. Людини не середньоарифметичної, а творчої, здатної вибороти й осмислити свою позицію в житті, свою духовну суверенність. Свою гідну людини модель людських взаємин – хай і важкодосяжну, але суттєву, екзистенційно вагому. Свій категоричний імператив» [3, с. 5].

Аналізуючи літературну творчість І.В. Жиленко, зауважимо на силі почуттів, впливу емоцій на форму і зміст художнього тексту, вміння бачити «духовними очима» сутність людини та світу, маневрування між реальним та казковим. У поетичних текстах руйнуються логічні (причинно-наслідкові) зв'язки; наявний синтез свідомого і підсвідомого, інтуїтивний первінь та багатосмисловість.

У творчості І.В. Жиленко виділяється домінування тематики дому, родини, щоденного побуту; акцентуація уваги на внутрішній сутності людини, поетеса зосереджується не стільки на події, скільки на враженнях від неї; синтез свідомого і не-свідомого, де останній складник є істинним; деструкція часо-просторової організації тканини тексту; циклізація поезій; серед мовних – імітація усного мовлення, велика кількість зменшено-пестливих слів, суб'єктивності мови. Тексти поетеси позначені культурною думки і вислову [5, с. 10].

Найкращим творам мисткині притаманні філософська заглибленість, психологізм, експресивність стилю. Твори, такі як поеми «Відпустка у серпні», «Тихе віяння», «Ілюзіон» – це твори викривального характеру. У зазначених поемах та віршах цього періоду проявляється протест ліричної героїні, спрямований проти бездуховності, конформізму, жорстокості. На зовнішній фон зображуваних подій мисткиня накладає гостру сатиру, що найкращим чином демаскує пороки тогочасного суспільства.

Найбільш яскравими рисами поетичної творчості мисткині є стилістичні та лексичні контрасти, емоційність, сповідальність, інтонаційно-ритмічна експресивність, метафоричність, у багатьох творах відчутні фольклорні джерела. Твори І.В. Жиленко достеменно передають думки, будь-які хвилювання, що володіють поетесою.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Усій творчості мисткині притаманні мотиви національної самосвідомості, родинного щастя, блаженства творчості. І.В. Жиленко належить до поетів, які пишуть про сучасне життя, тому провідними темами її творчості стали життя сучасного міста і міської родини, зображені на широкому соціальному тлі; пошуки щастя та естетичної гармонії в роботі, любові, материнство. Поетесі властива щирість, довіра до читача, розкутість у поєднанні з музичною виразністю, роздумами щодо своєї поетичної місії. Проте є одна риса, яка виділяє її серед багатьох інших, – це сповідування людської доброти як найбільшої цінності, збереження свого «я» від будь-яких зазіхань. І ця тема наскрізна у її творах.

Спроба аналізу літературного доробку поетеси доводить, що її творчість є зразком української літератури, в якій репрезентовано домінанти національної ментальності. Поезія І.В. Жиленко – це яскраве, самобутнє художнє явище української літератури другої половини ХХ – початку ХХІ ст. Її естетичні відкриття переконливо засвідчили вагу індивідуального новаторського досвіду, співзвучність її творчості проблемам і потребам сучасності та світовому спрямуванню художньої творчості. Поетичний талант мисткині розвивався в контексті літературних тенденцій цього періоду. Спроба аналізу поетичного доробку І.В. Жиленко доводить, що її творчість є зразком української літератури, в якій репрезентовано домінанти національної ментальності, духовні цінності. Літературна творчість поетеси ще потребує належного осмислення й оцінки. На жаль, розмір статті не може дозволити розкрити всю повноту цієї теми.

Література:

1. Жиленко І.В. Євангеліє від ластівки: вибране з десяти книг / ред. рада: В. Шевчук та ін.; упоряд., вступ. Ст. та бібліограф. А.М. Макаров. – Харків: Фоліо, 1999. – 544 с.
2. Жиленко І.В. Отзвукє чуда: избранное / И.В. Жиленко; перевод, предисловие Д. Кишиневского. – У.: Созвучие, 2010. – 113 с.
3. Жиленко І.В. Homo feriens: спогади / І.В. Жиленко; передм. М. Коцюбинської. – К.: Смолоскип, 2011. – 816 с.

4. Жулинський М.Г. Люди, що виривалися із обмежень звичності. Українська інтелігенція періоду хрущовської «відлиги» / М.Г. Жулинський // Слобожанщина : літ.-худ., сусп.-політ. та теор.-метод. Журнал. – 1996. – № 3. – С. 145–185.
5. Жулинський М.Г. Та, що молиться Богові віршами / М.Г. Жулинський // Євангеліє від ластівки: вибр. твори / І. Жиленко – 2-е вид. – К. : Пульсари, 2006. – С. 4–30.
6. Жулинський М.Г. Та, що молиться Богові віршами / М.Г. Жулинський // Українська література: творці і твори учням : абітурієнтам, студентам, учителям / М.Г. Жулинський. – К., 2011. – С. 1118–1130.
7. Кизилова В.В. Сміслові навантаження поетичного тексту Ірини Жиленко (на матеріалі поезій для дітей «Гном у буфеті», «Жар-птиця», «Підкова») / В.В. Кизилова // Вісник ЛНУ імені Тараса Шевченка. Серія «Філологічні науки». – 2010. – № 5. – С. 72–76.
8. Коцюбинська М.Х. Вікно у сад: «Вибране» Ірини Жиленко / М.Х. Коцюбинська // Мої обрії : у 2 т. – С. 106–122. – 1 т.
9. Коцюбинська М.Х. Вікно у сад : «Вибране» Ірини Жиленко / М.Х. Коцюбинська // Мої обрії : у 2 т. – К., 2004. – С. 219–254. – 2. т
10. Рух опору в Україні: 1960–1990 : енциклопедичний довідник / передм. О. Зінкевича, О. Обертаса. – 2-ге вид. – К. : Смолоскип, 2012. – 896 с.
11. Сардарян К.Г. Епістолярії Ірини Жиленко в біографічному та історико-культурному контексті : монографія / К.Г. Сардарян. – Донецьк : Вид-во «Ноулідж», 2014. – 216 с.
12. Сверстюк Є.О. Шістдесятники і Захід / Є.О. Сверстюк // Блудні сини України. – К. : Товариство «Знання» України, 1993. – 240 с.
13. Тарнашинська Л. Українське шістдесятництво: профілі на тлі покоління:(історико-літературний та поетикальний аспекти) / Л. Тарнашинська. – К., Смолоскип. 2010. – 632 с.

Сардарян К. Г. Осмысление творческой платформы И. В. Жиленко

Аннотация. В статье проводится осмысления творческой платформы выдающейся украинской поэтессы –

И.В. Жиленко. Попытка анализа литературного наследия писательницы доказывает, что ее творчество является образцом украинской литературы, в которой представлены доминанты национальной ментальности, вечного бытия человека, духовные ценности. Заслуга И.В. Жиленко не только в том, что она с блеском доказала неограниченные возможности украинского поэтического слова и создала гениальные произведения, но и в том, что она выразила передовые, гуманистические идеи своего времени во всей их сложности, противоречивости, во всем переплетении актуальных, злободневных вопросов, безудержного прославления жизни во всех его проявлениях и печального скепсиса, надежд, мечтаний и разумного взгляда на жизнь.

Ключевые слова: творческая платформа, культурное достояние, духовные ценности, шестидесятничество.

Sardaryan K. Understanding of the career of I. V. Zhulenko

Summary. The article considers the understanding of the creative background of an outstanding Ukrainian poetess I.V. Zhulenko. An attempt to analyze a literal heritage of a writer proves that her creative work is a model of Ukrainian literature in which there presented dominants of a national mentality, eternal being of a person, spiritual values. Services by I.V. Zhulenko is not only in the fact that brilliantly proved unmeasured possibilities of Ukrainian poetic word and composed great works but also in that she expressed leading, humanistic ideas of our times in all its complication, contradictoriness in all interweaving, up to date questions, unlimited glorification of life in all its manifestation and sad scepisis, hopes and dreams and sensible point of view to life.

Key words: creative background, cultural heritage, spiritual values, people of sixties.